

Analysis of final exam questions for the Arabic language of the Quran (١) course, tenth grade, theoretical branch, with the approach of Benjamin Bloom's classification of educational objectives

Hossein Mohammadian^١, ati abyat^٢, Seyed Ehsan Afsharizadeh^٣, Sayyed Abolfazl Mosavifard^٤

^١ Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran (Corresponding Author). h.mohammadian@hsu.ac.ir

^٢ Department of Psychology and Counselling, Farhangian University, Tehran, Iran. a.abyat@cfu.ac.ir

^٣ Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. s.afsharizade@hsu.ac.ir

^٤ Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran a.mosavifard@hsu.ac.ir

Abstract:

The present study aims to analyze the content of final exam questions in the course "Arabic, Quranic Language ١" for ١٠th-grade Nazari branch students from the perspective of Benjamin Bloom's taxonomy of educational objectives. This topic is significant because final exams, as one of the formal and decisive tools of the evaluation system, play a key role in assessing the extent to which curriculum objectives and student learning outcomes are achieved. The study was conducted using a quantitative approach and inferential content analysis method. Thirteen administered final exam papers from the years ١٤٠٢ and ١٤٠٣ (Iranian calendar) were selected using a census method, and their questions were classified based on Bloom's six cognitive levels: knowledge, comprehension, application, analysis, synthesis, and evaluation. The data were analyzed using frequency tables, percentage charts, and allocated marks. Findings indicated that out of ٢٤١ questions, ٥١% were at the knowledge level and ٣٤% at the comprehension level, while only ٢% were at the application level, ٩% at the analysis level, and ٤% at the synthesis level; no questions were observed at the evaluation level. The mean

allocated marks were also highest at the knowledge and comprehension levels. The results by academic track showed that all three tracks—Mathematics-Physics and Experimental Sciences, Literature and Humanities, and Islamic Sciences and Knowledge—exhibited a similar pattern of focus on lower cognitive levels. Based on the findings, it can be concluded that the design of final exam questions in Arabic is primarily memory-oriented and does not provide sufficient opportunity to assess higher-order thinking skills. It is recommended that question design be revised with an emphasis on analysis, synthesis, and evaluation levels to align assessments with curriculum objectives and a deep learning approach.

Keywords: Bloom's Taxonomy, Quantitative Content Analysis, National Final Examinations, Arabic Language of the Qur'an (۱), Grade ۱۰ Upper Secondary School, theoretical branch

Date Received: ۱۴۰۴-۰۹-۰۴ Revision date: ۱۴۰۴-۱۰-۰۴ Date of admission: ۱۴۰۴-۱۱-۲۶ Online publication date: ۱۴۰۵-۰۱-۱۵

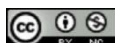
Citation of this article: Mohammadian, Hossein ; abyat, ati; Afsharizadeh, Seyed Ehsan; Mosavifard, Sayyed Abolfazl; (۱۴۰۴) Analysis of final exam questions for the Arabic language of the Quran (۱) course, tenth grade, theoretical branch, with the approach of Benjamin Bloom's classification of educational objectives. *Research in Arabic language and literature education*, ۸(۱), pp. ۸۵-۱۱۱.

Publisher: Farhangian University

© the authors

<https://amozesharabi.cfu.ac.ir>

Article type: Research Article

تحليل أسئلة الامتحانات النهائية لمادة العربية لغة القرآن (١) للصف العاشر من الفرع النظري وفقاً لتصنيف بنجامين بلوم للأهداف التعليمية

حسين محمدیان^١، عاظمی عیبات^٢، سید احسان افشاری زاده^٣، سید ابوالفضل موسوی فرد^٤

^١ الأستاذ المساعد في قسم اللغة العربية و آدابها، كلية الإلهيات و المعارف الاسلامية، جامعة الحكيم السبزواری، سبزوار، إيران. (الكاتب المسؤول)

h.mohammadian@hsu.ac.ir

^٢ الأستاذ المشارك في قسم تعليم اللغة العربية و آدابها، جامعة فرهنگیان، طهران، إيران. a.abayat@cfu.ac.ir

^٣ الأستاذ المساعد في قسم علوم التربية، كلية الآداب و العلوم الإنسانية، جامعة الحكيم السبزواری، سبزوار، إيران. s.afsharizade@hsu.ac.ir

^٤ الأستاذ المساعد في قسم اللغة العربية و آدابها، كلية الإلهيات و المعارف الاسلامية، جامعة الحكيم السبزواری، سبزوار، إيران.

a.mousavifard@hsu.ac.ir

الملخص

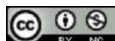
الهدف من هذا البحث هو تحليل محتوى أسئلة الامتحانات النهائية لمادة «العربية، لغة القرآن (١)» للصف العاشر من الفرع النظري، وذلك من منظور تصنيف بنجامين بلوم للأهداف التعليمية. تكمن أهمية هذا الموضوع في أن الامتحانات النهائية، باعتبارها إحدى الأدوات الرسمية والمصيرية لنظام التقييم، تؤدي دوراً حاسماً في قياس مدى تحقيق أهداف المنهج الدراسي وتعلم الطلاب. أجري البحث الحالي بمنهج كمي وبطريقة تحليل المحتوى الاستنتاجي؛ ولهذا الغرض، تم اختيار ١٣ نسخة من الامتحانات النهائية التي عُقدت في عامي ١٤٠٢ و ١٤٠٣ بطريقة الحصر الشامل، ثم تم تصنيف أسئلتها وفق المستويات الستة للمجال المعرفي لبلوم، وهي: المعرفة، الفهم، التطبيق، التحليل، التركيب، والتقييم. تم تحليل البيانات باستخدام جداول التكرار، والمخططات النسبية، واحتساب الدرجات المخصصة. وأظهرت النتائج أنه من إجمالي ٢٤١ سؤالاً، جاء ٥١٪ منها في مستوى المعرفة، و ٣٤٪ في مستوى الفهم، في حين صمم ٢٪ فقط في مستوى التطبيق، و ٩٪ في مستوى التحليل، و ٤٪ في مستوى التركيب كما لم يلاحظ أي سؤال في مستوى التقييم، وأظهر متوسط الدرجات المخصصة أعلى قيمة في مستويي المعرفة والفهم.

أظهرت النتائج تفصيلاً حسب الفروع أن الفروع الثلاثة: الرياضيات والفيزياء والعلوم التجريبية، والأدب والعلوم الإنسانية، والعلوم و المعارف الإسلامية، تتبع نمطاً متماثلاً من التركيز على المستويات المعرفية الدنيا وبناءً على النتائج، يمكن القول إن تصميم أسئلة الامتحانات النهائية لمادة اللغة العربية يعتمد بشكل أساسي على الحفظ، ولا يوفر فرصة كافية لقياس مهارات التفكير العليا. يُقترح إعادة النظر في تصميم الأسئلة مع التركيز على مستويات التحليل والتركيب والتقييم، وذلك لكي تتوافق التقييمات مع أهداف المنهج الدراسي ومنهج التعلم العميق.

الكلمات المفتاحية: تصنيف بلوم للأهداف التعليمية، تحليل المحتوى الكمي، الامتحانات النهائية، العربية لغة القرآن (١)، الصف العاشر من المرحلة الثانوية الثانية، الفرع النظري

تاريخ الاستلام: ١٤٠٤-٠٩-٠٤ تاريخ المراجعة: ١٤٠٤-١٠-٠٤ تاريخ القبول: ١٤٠٤-١١-٢٦ تاريخ النشر على الإنترنت: ١٤٠٥-٠١-١٥

المقال مستند إلى: محمدیان، حسین؛ عیبات، عاظمی؛ افشاری زاده، سید احسان؛ موسوی فرد، سید ابوالفضل (١٤٠٤) تحليل سؤالات امتحانات نهائية درس عربي زبان قرآن (١) پایه دهم شاخه نظری با رویکرد طبقه‌بندی اهداف آموزشی بنجامین بلوم، بحوث في تعليم اللغة العربية و آدابها، (٨)، ص ٨٥-١١١. <https://amozesharabi.cfu.ac.ir> © المؤلفون نوع المقال: مقال بحثي الناشر: جامعة فرهنگیان

تحلیل سؤالات امتحانات نهایی درس عربی زبان قرآن (۱) پایه دهم شاخه نظری با رویکرد طبقه‌بندی اهداف

آموزشی بنجامین بلوم

حسین محمدیان^۱، عاطی عبیات^۲، سید احسان افشاری زاده^۳، سید ابوالفضل موسوی فرد^۴

^۱ استادیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. (نویسنده مسئول)

h.mohammadian@hsu.ac.ir

^۲ دانشیار گروه آموزش زبان و ادبیات عرب، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. a.abayat@cfu.ac.ir

^۳ استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. s.afsharizade@hsu.ac.ir

^۴ استادیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. a.mousavifard@hsu.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای سؤالات امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن (۱)» پایه دهم شاخه نظری از منظر طبقه‌بندی اهداف آموزشی بنجامین بلوم است. اهمیت این موضوع از آن جهت است که امتحانات نهایی به‌عنوان یکی از ابزارهای رسمی و سرنوشت‌ساز نظام ارزشیابی، نقشی تعیین‌کننده در سنجش میزان تحقق اهداف برنامه درسی و یادگیری دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. پژوهش حاضر با رویکرد کمی و روش تحلیل محتوای استنتاجی انجام شد؛ بدین منظور ۱۳ نسخه امتحان نهایی برگزار شده در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ به روش تمام‌شماری انتخاب و سؤالات آن‌ها بر اساس شش سطح حوزه شناختی بلوم شامل دانش، فهمیدن، کار بستن، تحلیل، ترکیب و ارزشیابی طبقه‌بندی گردید. داده‌ها با استفاده از جداول فراوانی، نمودارهای درصدی و محاسبه بارم اختصاص‌یافته تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد از مجموع ۲۴۱ سؤال، ۵۱ درصد در سطح دانش و ۳۴ درصد در سطح فهمیدن قرار داشتند و تنها ۲ درصد در سطح کار بستن، ۹ درصد در سطح تحلیل و ۴ درصد در سطح ترکیب طراحی شده بود؛ همچنین هیچ سؤالی در سطح ارزشیابی مشاهده نشد. میانگین بارم اختصاص‌یافته نیز بیشترین مقدار را در سطوح دانش و فهمیدن نشان داد. نتایج به تفکیک رشته‌ها بیانگر آن بود که هر سه رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی، ادبیات و علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی الگوی مشابهی از تمرکز بر سطوح پایین شناختی دارند. بر اساس نتایج، می‌توان گفت طراحی سؤالات امتحانات نهایی درس عربی عمدتاً حافظه‌محور است و فرصت کافی برای سنجش مهارت‌های تفکر سطح بالا فراهم نمی‌کند. پیشنهاد می‌شود بازنگری در طراحی سؤالات با تأکید بر سطوح تحلیل، ترکیب و ارزشیابی صورت گیرد تا ارزیابی‌ها با اهداف برنامه درسی و رویکرد یادگیری عمیق همسو شود.

واژگان کلیدی: طبقه‌بندی اهداف آموزشی بلوم، تحلیل محتوای کمی، امتحانات نهایی، عربی زبان قرآن (۱)، پایه دهم متوسطه دوم، شاخه نظری

١. بیان مسئله

درس عربی، به‌عنوان یک زبان دوم در نظام آموزشی ایران (برنا و همکاران، ١٤٠٤: ١٣٢) و به‌ویژه بخش «زبان قرآن»، یکی از دروس کلیدی در نظام آموزش و پرورش ایران است. طبق مصوبه جدول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی دوره دوم متوسطه نهصد و بیست و ششمین (٩٢٦) جلسه شورای عالی آموزش و پرورش در تاریخ ١٣٩٤/١٢/١٠ این درس در پایه دهم برای هر یک از رشته‌های علوم انسانی، ریاضی فیزیک و علوم تجربی ٢ واحد و برای رشته علوم و معارف اسلامی ٣ واحد درسی در نظر گرفته شده است.^١

امتحانات نهایی به‌عنوان ابزار رسمی و استاندارد سنجش، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تحقق اهداف آموزشی محسوب می‌شوند. این امتحانات نه تنها میزان یادگیری دانش‌آموزان را می‌سنجند، بلکه به‌نوعی کیفیت طراحی برنامه درسی و اثربخشی روش‌های تدریس را نیز منعکس می‌کنند؛ بنابراین، تحلیل محتوای امتحانات نهایی، خصوصاً از منظر طبقه‌بندی اهداف آموزشی در حیطه شناختی می‌تواند به شناسایی سؤالات سطوح پایین و سطوح بالای شناختی کمک کرده تا زمینه را برای فعال کردن سطوح عالی شناختی در طراحی بعدی امتحانات نهایی فراهم سازد.

اکتفا نکردن به کنکور سراسری چند ساعتی و تأثیر سوابق تحصیلی سال‌های منتهی به کنکور، باعث شده است تا برای ایجاد عدالت آزمون‌های هماهنگ ملی با عنوان امتحان نهایی در پایه دهم برگزار شود؛ بنابراین لازم است برای پذیرش دانشجویان و درنهایت نیروی کار کارآمد امتحانات به‌گونه‌ای برگزار شود تا بالندگی در عرصه مشاغل تحقق یابد.

طبق مصوبه هزار و سی و یکمین (١٠٣١) جلسه شورای عالی آموزش و پرورش در تاریخ ١٤٠٢/٠٦/١٣ با موضوع «دروس امتحان نهایی پایه‌های دهم و یازدهم (دوره دوم متوسطه) شاخه نظری برای ایجاد سابقه تحصیلی» و در اجرای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به‌خصوص راهکار ١/١٩ و به استناد ماده واحده سیاست‌ها و ضوابط ساماندهی سنجش و پذیرش متقاضیان ورود به آموزش عالی (پس از پایان متوسطه) مصوب جلسات ٨٤٣، ٨٥٥ و ٨٦٣ شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌منظور ایجاد سابقه تحصیلی در دروس پایه‌های دهم و یازدهم، از برخی دروس از جمله درس «عربی زبان قرآن» در خردادماه امتحان نهایی به عمل می‌آید.^٢ این قانون تصریح می‌کند که درس «عربی، زبان قرآن» باید به‌صورت هماهنگ و متمرکز در سراسر کشور در خردادماه برگزار شود تا نتایج آن در کنکور سراسری قابل اعمال باشد.

^١- <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/968140>

^٢- <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1787692>

متخصصان حوزه سنجش و ارزشیابی معتقدند که نتایج آزمون‌ها اهمیت بالقوه‌ای در تصمیم‌گیری‌های مهم آموزشی از جمله ارتقای دانش آموزان به سطوح علمی بالاتر دارد (لورد و ناویک^۳، ۱۹۶۸، ثورندایک و هیگن^۴، ۱۹۸۲). یکی از چارچوب‌های معتبر برای بررسی اهداف آموزشی، طبقه‌بندی بنجامین بلوم^۵ است که در سال ۱۹۵۶ در جلد اول کتابی با عنوان «رده‌بندی اهداف آموزشی: طبقه‌بندی اهداف آموزشی»^۶ اهداف آموزشی را در حیطه شناختی^۷ معرفی کرد (بلوم، ۱۹۵۶)؛ سپس کراثل، بلوم و ماسیا^۸ (۱۹۶۴) در جلد دوم کتابی با عنوان «رده‌بندی اهداف آموزشی: طبقه‌بندی اهداف آموزشی» اهداف آموزشی را در حیطه عاطفی^۹ ارائه کردند. در نهایت سیمپسون^{۱۰} (۱۹۶۶) در کتابی با عنوان «رده‌بندی اهداف آموزشی: حیطه روانی-حرکتی»^{۱۱} اهداف آموزشی را در حیطه روانی-حرکتی^{۱۲} طبقه‌بندی کرد.

با وجود آگاهی از نسخه تجدیدنظرشده طبقه‌بندی بلوم (۲۰۰۱)، در این پژوهش به دلایل روش‌شناختی و با توجه به هدف تحلیل، نسخه کلاسیک مورد استفاده قرار گرفت. این انتخاب با توجه به رواج گسترده این نسخه در پژوهش‌های داخلی صورت گرفت و سادگی مفهومی و تک‌بعدی بودن نسخه کلاسیک بلوم، امکان کدگذاری شفاف‌تر و افزایش پایایی تحلیل محتوا را فراهم می‌کند. از آنجاکه هدف اصلی پژوهش، بررسی سطح پیچیدگی شناختی سؤالات بوده و نه تحلیل نوع دانش، استفاده از نسخه تجدیدنظرشده بلوم ضروری تشخیص داده نشد.

^۳ Lord & Novick

^۴ Thorndike & Hagen

^۵ Benjamin Bloom

^۶ *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*

^۷ Cognitive

^۸ Krathwohl, Bloom, & Masia

^۹ Affective

^{۱۰} Simpson

^{۱۱} The classification of educational objectives, the psychomotor domain

^{۱۲} Psychomotor

در پژوهش حاضر طبقه‌بندی حیطة شناختی در سال ١٩٥٦ مدنظر است که با ارائه شش سطح شناختی شامل دانش^{١٣}، فهمیدن^{١٤}، کاربستن^{١٥}، تحلیل^{١٦}، ترکیب^{١٧} و ارزشیابی^{١٨} ابزاری کارآمد برای طبقه‌بندی اهداف و فعالیت‌های آموزشی محسوب می‌شود (فردانش، ١٣٩١: ١١٦؛ سیف، ١٣٩٧: ٤٥٨).

به کارگیری این چارچوب در تحلیل محتوای امتحانات نهایی می‌تواند نشان دهد که تا چه اندازه سؤالات طراحی شده صرفاً به سنجش سطوح پایین شناختی مانند حفظ و بازشناسی محدود شده و یا به سطوح بالاتر مانند تحلیل، استنتاج و خلاقیت نیز پرداخته‌اند. با توجه به اهمیت روزافزون یادگیری فعال و مهارت‌های تفکر سطح بالا در نظام‌های آموزشی، ضروری است ابزارهای سنجش همچون امتحانات نهایی نیز در راستای پرورش این مهارت‌ها طراحی شوند. اگر آزمون‌ها تنها به پرسش‌های حافظه‌محور محدود باشند، دانش‌آموزان بیشتر به حفظ طوطی‌وار مطالب گرایش پیدا می‌کنند و از تمرین برای تحلیل و درک عمیق بازمی‌مانند. برعکس، طراحی سؤالات در سطوح بالاتر طبقه‌بندی بلوم می‌تواند فرصت‌هایی برای رشد تفکر انتقادی، استدلال منطقی و خلاقیت فراهم آورد. در شاخه نظری که زبان عربی به‌عنوان یک درس در کنکور اهمیت ویژه‌ای دارد، کیفیت طراحی سؤالات امتحانی بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد. درس «عربی، زبان قرآن ١» در پایه دهم به‌عنوان اولین گام در دوره متوسطه دوم، باید زمینه‌ساز یادگیری عمیق‌تر در پایه‌های بالاتر باشد. از این‌رو، تحلیل دقیق امتحانات نهایی این پایه می‌تواند نقاط قوت و ضعف موجود در طراحی آزمون‌ها را آشکار کرده و به سیاست‌گذاران و طراحان آموزشی برای بهبود فرآیند ارزیابی کمک کند. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن ١» پایه دهم شاخه نظری از منظر طبقه‌بندی اهداف آموزشی بنجامین بلوم انجام گرفت. این تحلیل ضمن مشخص ساختن توزیع سؤالات در سطوح مختلف شناختی، می‌تواند تصویری روشن از میزان انطباق آزمون‌ها با اهداف سند‌های بالادستی آموزشی ارائه دهد. انتظار می‌رود نتایج این پژوهش راهگشای اصلاح و ارتقای کیفی سؤالات امتحانات نهایی در آینده بوده و گامی در جهت ارتقای کیفیت یادگیری و سنجش دروس زبان عربی در مدارس ایران به شمار آید.

٢. پیشینه نظری و پژوهشی

^{١٣} - Knowledge

^{١٤}- Comprehension

^{١٥}- Application

^{١٦}- Analysis

^{١٧}- Synthesis

^{١٨}- Evaluation

درس عربی، به‌ویژه بخش «زبان قرآن»، یکی از دروس اساسی در دوره متوسطه دوم ایران است. این درس علاوه بر آموزش مهارت‌های زبانی، زمینه‌ساز درک بهتر متون دینی، آشنایی با مفاهیم قرآنی و توانمندسازی دانش‌آموزان در تحلیل متون مذهبی و ادبی است. از منظر آموزش و پرورش، موفقیت دانش‌آموزان در این درس نشان‌دهنده توانایی آن‌ها در یادگیری عمیق و به‌کارگیری دانش در موقعیت‌های واقعی است.

طبق برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱: ۲۳) حوزه یادگیری قرآن و عربی شامل دو بخش محتوایی «آموزش قرآن کریم» و «آموزش زبان عربی» است. در این درس، از فرایند یادگیری انتظار می‌رود:

الف) توانایی قرائت صحیح و روان آیات قرآن کریم؛

ب) توانایی درک معنای جملات و عبارات ساده و پرکاربرد قرآنی؛

ج) برخورداری از مهارت نسبی در تدبر ابتدایی آیات، به‌گونه‌ای که دانش‌آموز بتواند به‌صورت ساده و اولیه به مفاهیم و نکات ظریف آیات دست یابد، بدون نیاز به آموزش‌های تخصصی علوم قرآنی؛

د) ایجاد انس مداوم و پایدار با قرآن کریم به‌گونه‌ای که دانش‌آموزان به خواندن، اندیشیدن و تفکر در آیات قرآن عادت کنند و این امر را جزئی ضروری از تربیت دینی و تقویت هویت الهی خود بدانند.

از سوی دیگر، آشنایی با زبان عربی و به‌ویژه چهار مهارت اصلی زبانی (خواندن، شنیدن، نوشتن و گفتار) در این حوزه در سطحی دنبال می‌شود که دانش‌آموز را در فهم آیات قرآن، کلمات معصومان، متون دینی و فرهنگ اسلامی یاری رسانده و درعین حال موجب تقویت زبان فارسی او نیز گردد.

این دو حوزه محتوایی پیوندی عمیق با یکدیگر دارند؛ از این رو برنامه‌ریزی آموزشی در آن‌ها باید به‌صورت هماهنگ و همسو انجام گیرد. همچنین بهره‌گیری از اهداف مشترک، محتوای هم‌راستا و روش‌های آموزشی مکمل می‌تواند سبب تقویت و تکمیل متقابل این دو بخش شود.

یکی از ابزارهای سنجش تحقق اهداف این درس، امتحانات نهایی است که نقش تعیین‌کننده‌ای در ارزیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. طراحی این امتحانات باید به‌گونه‌ای باشد که نه تنها حافظه و یادآوری دانش را سنجش کند، بلکه تحلیل، ترکیب، ارزشیابی و خلاقیت دانش‌آموزان را نیز مورد ارزیابی قرار دهد.

یکی از چارچوب‌های معتبر برای بررسی اهداف آموزشی، طبقه‌بندی بنجامین بلوم است که در سال ۱۹۵۶ در کتابی با عنوان «طبقه‌بندی اهداف آموزشی: دسته‌بندی اهداف آموزشی» معرفی شد. این کتاب حاصل مجموعه کنفرانس‌هایی بود که از سال ۱۹۴۹ تا ۱۹۵۳ انجام پذیرفت.

این طبقه‌بندی شامل سه حوزه اصلی حوزه شناختی، حوزه عاطفی و حوزه روان حرکتی است. تمرکز اصلی تحقیقات و تحلیل آزمون‌ها معمولاً بر حوزه شناختی است. این حوزه در نسخه اصلی به شش سطح دانش، درک، کاربرد، تحلیل، ترکیب و ارزشیابی تقسیم شده است که با توجه به کتاب سیف (١٣٩٧: ٤٥٨ و ١٤٠١: ١٣٦) به شرح ذیل است.

٢-١. سطوح حیطة شناختی طبقه‌بندی اهداف آموزشی بلوم

٢-١-١. دانش

سطح دانش، پایه‌ای‌ترین مرحله یادگیری است و شامل یادآوری و بازشناسی اطلاعات می‌شود. در درس عربی پایه دهم، دانش‌آموزان ابتدا باید واژگان، قواعد و اصطلاحات را به‌عنوان دانش زبان عربی یاد بگیرند. فعل‌های آموزشی رایج در این سطح «بیان کردن»، «یادآوری کردن»، «فهرست کردن»، «تعریف کردن» است.

٢-١-٢. فهمیدن

در این سطح، دانش‌آموز توانایی درک و تفسیر معنای متون و جملات را پیدا می‌کند. فهمیدن در عربی شامل درک متن، ترجمه و تفسیر معانی واژه‌ها و جملات است. فعل‌های آموزشی رایج در این سطح «توضیح دادن»، «بازنویسی کردن»، «تفسیر کردن»، «پیش‌بینی کردن» است.

٢-١-٣. کاربرد

در این مرحله، دانش‌آموز قادر است دانش واژگان، قواعد و ترجمه را در موقعیت‌های جدید به کار گیرد. فعل‌های آموزشی رایج در این بخش «به کار بردن»، «حل کردن»، «ترجمه کردن»، «نوشتن» است.

٢-١-٤. تحلیل

سطح تحلیل شامل شکستن جملات و متون به اجزاء و تشخیص روابط میان آن‌ها است. فعل‌های آموزشی رایج در این بخش «تشخیص دادن»، «طبقه‌بندی کردن»، «تحلیل کردن»، «مقایسه کردن» است.

٢-١-٥. ترکیب

در این مرحله، دانش‌آموز می‌تواند جملات و ایده‌ها را ترکیب کرده و متن یا اثر نو ایجاد کند. فعل‌های آموزشی رایج «ایجاد کردن»، «نوشتن»، «ترکیب کردن»، «طراحی کردن» است.

٢-١-٦. ارزشیابی

سطح ارزشیابی شامل قضاوت درباره کیفیت جملات، ترجمه یا متن است. فعل‌های آموزشی رایج «ارزیابی کردن»، «نقد کردن»، «قضاوت کردن» است.

از جمله برخی از مهم‌ترین تحقیقات انجام شده در این زمینه، عبارت است از:

سپاسی، حسین (۱۳۸۵): در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی و تحلیل سطوح حیطة شناختی و شاخص‌های روان‌سنجی امتحان نهایی دروس عربی، حسابان و زیست‌شناسی دانش‌آموزان دختر پایه سوم متوسطه در سه منطقه متفاوت اقتصادی-اجتماعی استان خوزستان» با تعداد ۱۰۰۰ برگه به‌عنوان نمونه تصادفی بیان کرد که با توجه به ضرایب پایایی امتحانات از دقت و ثبات کافی برخوردار هستند و بین طبقه‌بندی اهداف و محتوای دروس توازن مطلوبی برقرار است.

اجاقی، محمد (۱۳۹۲): پژوهش مذکور صرفاً به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بر اساس الگوهای بلوم و گاردنر پرداخته و به سنجش واقعی فرایند ارزشیابی نپرداخته است، در حالی که مقاله حاضر با بررسی مستقیم سؤالات در قالب امتحانات نهایی، میزان تحقق اهداف شناختی را ارزیابی می‌کند. به همین دلیل، رویکرد مقاله حاضر عملی‌تر، نتیجه‌محورتر و کارآمدتر در آشکارسازی ضعف‌های نظام ارزشیابی است.

این پژوهش از حیث بررسی امتحان نهایی و بررسی سطوح شناختی طبقه‌بندی بلوم با پژوهش حاضر مرتبط بوده اما از حیث جامعه آماری تفاوت دارد؛ زیرا در زمان انجام پژوهش امتحانات پایان ترم پایه دهم به‌صورت هماهنگ و نهایی برگزار نمی‌شد.

-میرآقایی و همکاران (۱۳۹۴): در پژوهشی دیگر با عنوان «بررسی تحلیل شاخص‌های روان‌سنجی و سطوح حیطة شناختی سؤالات امتحانات نهایی دروس ریاضیات و علوم پایه سوم راهنمایی شهرستان خرم‌آباد» نتایج نشان داد که سؤالات دارای پایایی و روایی محتوایی هستند و سؤالات امتحان درس ریاضیات به اندازه‌گیری سطوح بالای شناختی یعنی ترکیب و ارزشیابی اختصاص نیافته است. این پژوهش از حیث بررسی امتحان نهایی و بررسی سطوح شناختی طبقه‌بندی بلوم با پژوهش حاضر مرتبط است اما به لحاظ موضوع درسی و جامعه آماری با پژوهش حاضر مرتبط است.

-جابر کاظم، حیدر (۱۴۳۶ ق)؛ این پژوهش با تمرکز بر تحلیل سؤالات درس ادب عربی در سطح دانشگاهی انجام شده است و هرچند از طبقه‌بندی شناختی بلوم بهره می‌گیرد، اما از نظر گروه سنی، اهداف آموزشی و ساختار درسی با امتحانات نهایی پایه دهم تفاوت بنیادین دارد.

-رحمانی (۱۴۳۸)؛ این پژوهش مستقیماً به تحلیل سؤالات امتحانات نهایی زبان عربی در دوره متوسطه ایران بر اساس طبقه‌بندی بلوم پرداخته و از این جهت با موضوع مقاله حاضر هم‌راستاست و می‌تواند به‌عنوان پیشینه‌ای معتبر و مرتبط مورد استناد قرار گیرد. با این حال، با توجه به گذشت زمان (سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۴) و تغییرات احتمالی در نظام آموزشی، ساختار کتاب‌ها

و شیوه طراحی آزمون‌ها، نتایج آن ممکن است به‌طور کامل با شرایط کنونی منطبق نباشد و ضرورت انجام تحلیل به‌روز در مقاله حاضر را توجیه می‌کند.

- زارع، ساجد (١٤٤٠)؛ این پژوهش به بررسی تمارین کتاب‌های درسی عربی پایه‌های دهم و یازدهم بر اساس سطوح شناختی بلوم پرداخته و اگرچه از نظر موضوع (درس عربی و طبقه‌بندی بلوم) با مقاله حاضر مرتبط است، اما تمرکز آن بر فعالیت‌های آموزشی و تمرینی داخل کتاب است نه بر پرسش‌های امتحانات نهایی؛ بنابراین، این پیشنهاد نشان‌دهنده ظرفیت‌های آموزشی کتاب است، درحالی‌که مقاله حاضر میزان تحقق واقعی این اهداف را در فرایند ارزشیابی رسمی مورد سنجش قرار می‌دهد.

- حاتمی (١٣٩٤)؛ این پژوهش با تمرکز بر تحلیل نمرات نفرات برتر کنکور بر اساس سطوح شناختی بلوم انجام شده و اگرچه از همان چارچوب نظری بهره می‌گیرد، اما به‌جای بررسی سؤالات یا محتوای آموزشی، به تحلیل عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در آزمون‌های رقابتی پرداخته است. به همین دلیل، از نظر موضوعی و کاربردی با مقاله حاضر که بر تحلیل مستقیم سؤالات امتحانات نهایی درس عربی پایه دهم متمرکز است، تفاوت اساسی دارد و پیشنهادی غیرمستقیم محسوب می‌شود.

- حیدری (١٤٠٠)؛ این پژوهش با تمرکز بر تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی و نه سؤالات امتحانی انجام شده و اگرچه از حیطه شناختی بلوم استفاده کرده است، اما به دلیل تفاوت در موضوع درس، مقطع تحصیلی و روش تحلیل، تنها به‌صورت نظری می‌تواند به مقاله حاضر مرتبط باشد. رویکرد آن بر پتانسیل آموزشی کتاب تأکید دارد، درحالی‌که تحقیق حاضر تحقق واقعی اهداف شناختی در فرآیند سنجش (امتحانات نهایی) را بررسی می‌کند.

- اکبرزاده (١٤٠٠)؛ این پژوهش بر تحلیل محتوای اهداف کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی مبتنی بر طبقه‌بندی بلوم تمرکز دارد و بیشتر بر قابلیت‌های آموزشی و طراحی اهداف تأکید کرده است، درحالی‌که مقاله حاضر با بررسی سؤالات امتحانات نهایی عربی پایه دهم به سنجش واقعی تحقق اهداف شناختی می‌پردازد؛ بنابراین، این پیشنهاد تنها از نظر نظری مرتبط است و نمی‌تواند جایگزین تحلیل عملی ارزشیابی‌های رسمی باشد.

- دلیر (١٤٠٣)؛ این پژوهش به تحلیل پرسش‌های کتاب درسی تاریخ پایه دوازدهم رشته علوم انسانی بر اساس سطوح شناختی بلوم پرداخته و به‌طور مستقیم بر سؤالات آموزشی تمرکز دارد، اما به دلیل تفاوت رشته تحصیلی، درس و مقطع تحصیلی با مقاله حاضر، کاربرد آن محدود است. مقاله حاضر با بررسی سؤالات امتحانات نهایی عربی پایه دهم، همزمان تحقق اهداف شناختی را در فرایند ارزیابی رسمی مورد سنجش قرار می‌دهد.

- وفائی سفتی (١٤٠٣)؛ این پژوهش مستقیماً به تحلیل آزمون‌های نهایی عربی پایه نهم بر اساس طبقه‌بندی شناختی بلوم پرداخته و از این نظر با موضوع مقاله حاضر هم‌راستا است و می‌تواند پیشنهادی معتبر و مرتبط محسوب شود. با این حال، تفاوت

مقطع تحصیلی (پایه نهم در مقابل پایه دهم) و احتمال تغییر محتوای کتاب و ساختار آزمون‌ها در سال‌های بعد، موجب می‌شود که تحلیل به‌روز و دقیق در مقاله حاضر ضروری باشد.

۳- روش‌شناسی

رویکرد پژوهش حاضر کمی و از نوع تحلیل محتوای استنتاجی (قیاسی) است؛ چرا که رخدادهای هر مقوله شمارش و با عدد بیان می‌شود و مقوله‌ها از قبل مبتنی بر نظریه مشخص بود. این روش به توصیف عینی، نظام‌دار و کمی محتوا می‌پردازد که در آن محتوای رسانه مقوله‌بندی می‌شود و فراوانی رخدادهای هر مقوله در نمونه تعیین می‌شود (گال، بورگ و گال، ۱۳۹۰: ۶۱۷-۶۱۶؛ محمدپور، ۱۳۹۲).

در این روش مبتنی بر کتاب گال و همکاران (۱۳۹۰) ابتدا اسناد مربوط به تحلیل از وبگاه رسمی مرکز ارزشیابی و تضمین کیفیت نظام آموزش و پرورش^{۱۹} شناسایی شد که به تفصیل در زیر آمده است:

جدول ۱. کلیه آزمون‌های نهایی پایه دهم به ترتیب تاریخ برگزاری

ردیف	رشته	تاریخ	ساعت برگزاری	تعداد سؤال	مدت امتحان
۱	ادبیات و علوم انسانی	۱۴۰۲/۰۳/۰۳	۱۰	۱۸	۸۰ دقیقه
۲	علوم و معارف اسلامی	۱۴۰۲/۰۳/۰۳	۱۰	۱۹	۸۰ دقیقه
۳	ادبیات و علوم انسانی	۱۴۰۲/۰۳/۰۳	۱۶	۱۸	۸۰ دقیقه
۴	علوم و معارف اسلامی	۱۴۰۲/۰۳/۰۳	۱۶	۲۱	۸۰ دقیقه
۵	ادبیات و علوم انسانی	۱۴۰۲/۰۳/۳۱	۸	۱۸	۸۰ دقیقه
۶	علوم و معارف اسلامی	۱۴۰۲/۰۳/۳۱	۸	۲۱	۸۰ دقیقه
۷	ادبیات و علوم انسانی	۱۴۰۲/۰۵/۳۰	۹	۱۷	۸۰ دقیقه
۸	علوم و معارف اسلامی	۱۴۰۲/۰۵/۳۰	۹	۱۸	۸۰ دقیقه
۹	ادبیات و علوم انسانی	۱۴۰۲/۰۶/۱۹	۹	۱۷	۸۰ دقیقه
۱۰	علوم و معارف اسلامی	۱۴۰۲/۰۶/۱۹	۹	۱۸	۸۰ دقیقه

^{۱۹} <https://azmoon.medu.gov.ir/>

١١	ادبیات و علوم انسانی	١٤٠٣/٠٣/٠٥	١٠:٣٠	١٩	٨٠ دقیقه
١٢	علوم و معارف اسلامی	١٤٠٣/٠٣/٠٥	١٠:٣٠	١٩	٨٠ دقیقه
١٣	ریاضی و فیزیک - علوم تجربی	١٤٠٣/٠٣/٠٥	١٠:٣٠	١٨	٨٠ دقیقه

جامعه آماری این پژوهش شامل ١٣ نسخه امتحان نهایی درس «عربی، زبان قرآن (١)» پایه دهم شاخه نظری بود که در سال‌های ١٤٠٢ و ١٤٠٣ برگزار شده است. با توجه به محدود بودن جامعه آماری، از روش تمام‌شماری برای بررسی اسناد استفاده شد. در مرحله نخست، مقوله‌های تحلیل بر اساس سطوح حوزه شناختی طبقه‌بندی اهداف آموزشی بنجامین بلوم (دانش، فهمیدن، کار بستن، تحلیل، ترکیب و ارزشیابی) به صورت نظری و از پیش تعیین شده مشخص گردید.

به منظور افزایش دقت و پایایی تحلیل محتوا، فرایند کدگذاری سؤالات توسط دو کدگذار آشنا با طبقه‌بندی بلوم و به صورت مستقل انجام شد. هر سؤال بر اساس بالاترین سطح شناختی مورد انتظار برای پاسخ‌دهی، در یکی از مقوله‌ها کدگذاری گردید. پس از پایان کدگذاری، میزان توافق بین کدگذاران با استفاده از ضریب کاپای کوهن محاسبه شد که با در نظر گرفتن احتمال توافق تصادفی، شاخص مناسبی برای سنجش پایایی کدگذاری محسوب می‌شود. مقدار ضریب کاپای کوهن به دست آمده برابر با ٠/٨١ بود که نشان‌دهنده سطح توافق بسیار خوب بین کدگذاران است. به منظور ارائه جداول و نمودارهای فراوانی هر رخداد از استفاده شد و فراوانی رخدادها از طریق دستور در ستون نرم‌افزار به دست آمد. در مرحله بعد، فراوانی سؤالات در هر سطح شناختی و بارم اختصاص یافته به آن‌ها استخراج و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار اکسل میکروسافت^{٢٠} نسخه ٢٠٢١ در قالب جداول فراوانی و نمودارهای درصدی تحلیل و گزارش شد.

٣- یافته‌ها

یافته‌های پژوهش شامل تحلیل کمی در قالب ارائه جدول فراوانی، نمودارها می‌شود.

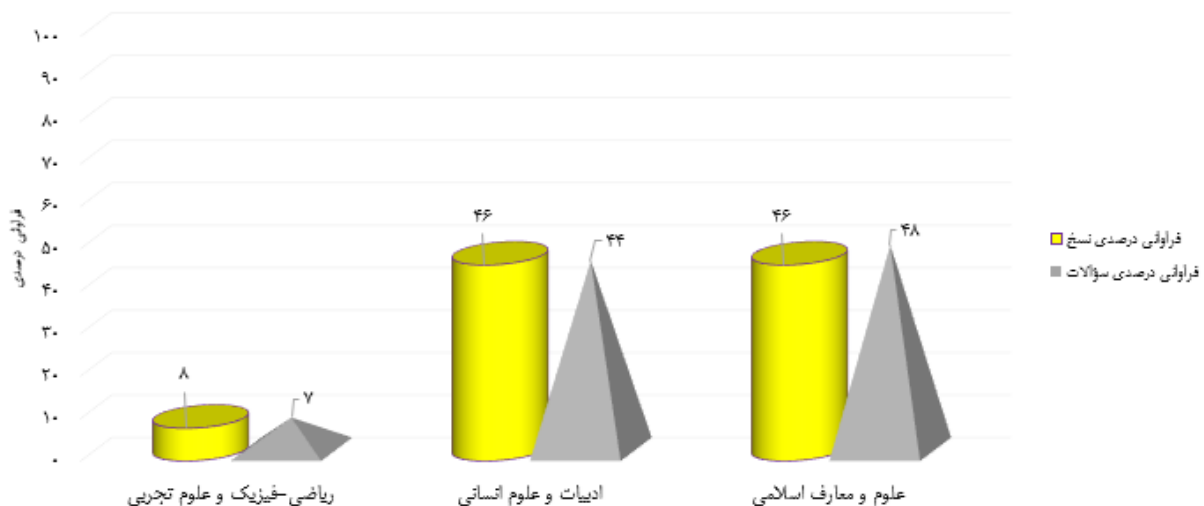
جدول ٢. امتحانات نهایی برگزار شده درس عربی زبان قرآن پایه دهم

رشته	تعداد نسخه‌ها	تعداد سؤالات
ریاضی-فیزیک	١	١٨

^{٢٠} Microsoft Excel

علوم تجربی		
۱۰۷	۶	ادبیات و علوم انسانی
۱۱۶	۶	علوم و معارف اسلامی

با توجه به جدول ۲ می‌توان دریافت که تاکنون یک امتحان نهایی رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی (مشترک)، شش امتحان نهایی با ۱۰۷ سؤال در رشته ادبیات و علوم انسانی و شش امتحان نهایی با ۱۱۶ سؤال در رشته علوم و معارف اسلامی در درس «عربی، زبان قرآن ۱» پایه دهم برگزار شده است. به‌طور کلی تعداد ۱۳ امتحان نهایی در پایه دهم برگزار شده است که مجموعاً ۲۴۱ سؤال داشته است.

نمودار ۱. فراوانی درصدی نسخ و سؤالات امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن» در سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم شاخه

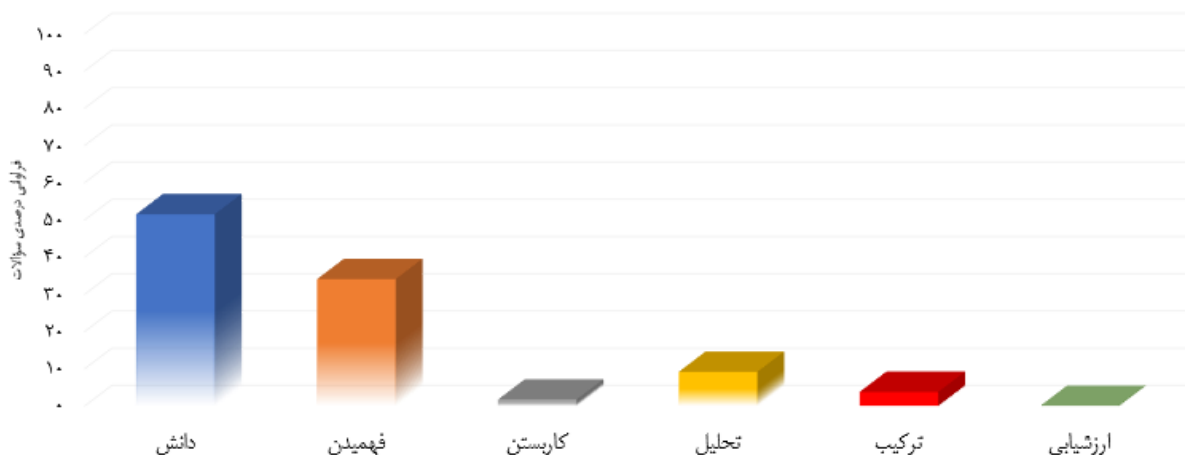
نظری

نمودار ۱ فراوانی درصدی نسخ (هرم) و فراوانی درصدی سؤالات (استوانه) نشان می‌دهد که با توجه به نمودار استوانه‌ای، ۸ درصد آزمون‌ها به رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی، ۴۶ درصد به رشته ادبیات و علوم انسانی و ۴۶ درصد دیگر به رشته علوم و معارف اسلامی مربوط می‌شود؛ همچنین با توجه به نمودار هرمی، ۷ درصد سؤالات به رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی، ۴۴ درصد به رشته ادبیات و علوم انسانی و در نهایت ۴۸ درصد مربوط به رشته علوم و معارف اسلامی مربوط می‌شود.

جدول ٣. فراوانی سؤالات در قالب نمودار ستونی دوبعدی

تعداد سؤالات	ارزشیابی	ترکیب	تحلیل	کاربستن	فهمیدن	دانش	
١٨	٠	٠	٠	١	٨	٩	١
١٩	٠	١	١	١	٦	١٠	٢
١٨	٠	١	٠	٠	٦	١١	٣
٢١	٠	١	٣	٠	٥	١٢	٤
١٨	٠	١	١	١	٦	٩	٥
٢١	٠	١	٢	٠	٦	١٢	٦
١٧	٠	١	٢	١	٦	٧	٧
١٨	٠	٠	٣	٠	٥	١٠	٨
١٧	٠	١	١	٠	٦	٩	٩
١٨	٠	٠	٣	٠	٦	٩	١٠
١٩	٠	١	٢	٠	٨	٨	١١
١٩	٠	١	٢	٠	٦	١٠	١٢
١٨	٠	٠	٢	٠	٨	٨	١٣
٢٤١	٠	٩	٢٢	٤	٨٢	١٢٤	جمع کل

جدول ٣ فراوانی سؤالات را در امتحانات نهایی مبتنی بر طبقه‌بندی حوزه شناختی اهداف آموزشی بلوم نشان می‌دهد که در آن از مجموع ٢٤١ در امتحانات شاخه نظری درس عربی زبان قرآن پایه دهم تعداد ١٢٤ سؤال مربوط به سطح دانش، ٨٢ سؤال مربوط به سطح فهمیدن، ٤ سؤال مربوط به سطح کاربرستن، ٢٢ سؤال مربوط به سطح تحلیل و ٩ سؤال مربوط به سطح ترکیب است که در این میان سؤالی در سطح ارزشیابی نیست. بیشترین سؤالات در سطح دانش با تعداد ١٢٤ سؤال و کمترین سؤال در سطح ارزشیابی با تعداد صفر بوده است.

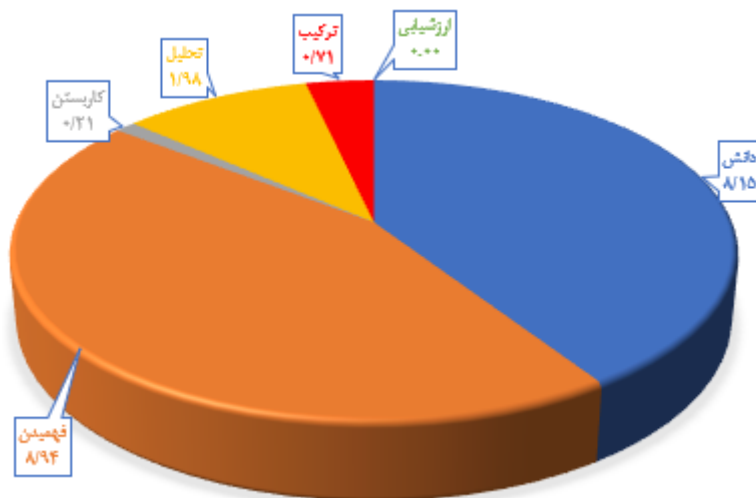
نمودار ۲. فراوانی درصدی سوالات امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن» در سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم شاخه نظری نمودار ۲ نشان می‌دهد که از کل امتحانات نهایی پایه دهم درس «عربی، زبان قرآن» مقدار ۵۱ درصد سوالات در سطح دانش، ۳۴ درصد سوالات در سطح فهمیدن، ۹ درصد سوالات در سطح کاربستن، ۴ درصد سوالات در سطح تحلیل، ۰ درصد سوالات در سطح ترکیب و ۰ درصد سوالات در سطح ارزشیابی قرار دارد.

جدول ۴. بارم هر سطح طبقه‌بندی بلوم

جمع نمرات	ارزشیابی	ترکیب	تحلیل	کاربستن	فهمیدن	دانش	
۲۰	۰	۰	۰	۱	۱۱/۵	۷/۵	۱
۲۰	۰	۰/۷۵	۲	۰/۲۵	۷	۱۰	۲
۲۰	۰	۱	۰	۰	۱۰	۹	۳
۲۰	۰	۱	۲/۵	۰	۷	۹/۵	۴
۲۰	۰	۱	۱	۱	۱۰	۷	۵
۲۰	۰	۱	۲	۰	۷/۵	۹/۵	۶
۲۰	۰	۱	۳	۰/۵	۹/۷۵	۵/۷۵	۷
۲۰	۰	۰	۳/۲۵	۰	۷	۹/۷۵	۸

۹	۶/۵	۱۰/۵	۰	۱/۵	۱/۵	۰	۲۰
۱۰	۸/۵	۸/۲۵	۰	۳/۲۵	۰	۰	۲۰
۱۱	۶/۵	۱۰/۲۵	۰	۲/۲۵	۱	۰	۲۰
۱۲	۹/۲۵	۷/۲۵	۰	۲/۵	۱	۰	۲۰
۱۳	۷/۲۵	۱۰/۲۵	۰	۲/۵	۰	۰	۲۰
میانگین نمرات	۸/۱۵	۸/۹۴	۰/۲۱	۱/۹۸	۰/۷۱	۰	۲۰

جدول ۴ بارم سؤالات را در امتحانات نهایی مبتنی بر طبقه‌بندی حوزه شناختی اهداف آموزشی بلوم نشان می‌دهد که در آن از مجموع ۲۴۱ سؤال در امتحانات نهایی شاخه نظری درس عربی زبان قرآن پایه دهم به‌طور میانگین ۸/۱۵ بارم مربوط به سطح دانش، ۸/۹۴ بارم مربوط به سطح فهمیدن، ۰/۲۱ بارم مربوط به سطح کار بستن، ۱/۹۸ بارم مربوط به سطح تحلیل و ۰/۷۱ بارم مربوط به سطح ترکیب است که در این میان سؤالی در سطح ارزشیابی قرار نگرفته است و بارم اختصاص یافته به آن صفر است.

نمودار ۳. میانگین بارم (از ۲۰) سؤالات مرتبط با سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم در امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن»

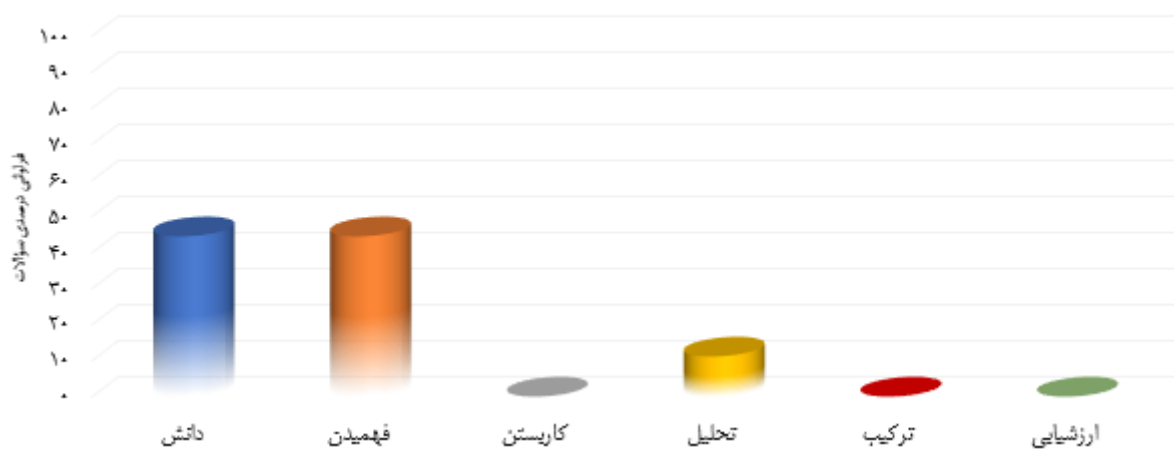
پایه دهم شاخه نظری

نمودار دایره‌ای ۳ نشان می‌دهد بیشترین بارم از ۲۰ نمره در سطح فهمیدن با مقدار ۸/۹۴ نمره و کمترین مقدار در سطح ارزشیابی برابر صفر بوده است.

جدول ۵. فراوانی و بارم مربوط به رشته‌های علوم نظری در سطوح طبقه‌بندی شناختی اهداف آموزشی بلوم

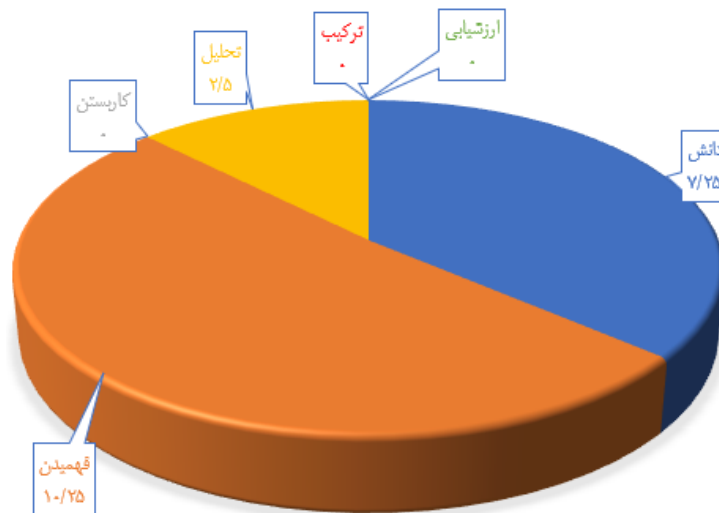
رشته	دانش	فهمیدن	کار بستن	تحلیل	ترکیب	ارزشیابی
ریاضی-فیزیک و فراوانی	۸	۸	۰	۲	۰	۰
علوم تجربی	۷/۲۵	۱۰/۲۵	۰	۲/۵	۰	۰
ادبیات و علوم فراوانی	۵۳	۴۰	۳	۶	۵	۰
انسانی	۷/۰۴	۱۰/۳۳	۰/۴۲	۱/۲۹	۰/۹۲	۰
علوم و معارف فراوانی	۶۳	۳۴	۱	۱۴	۴	۰
اسلامی	۹/۴۲	۷/۳۳	۰/۰۴	۲/۵۸	۰/۶۳	۰
جمع فراوانی	۱۲۴	۸۲	۴	۲۲	۹	۰
میانگین نمرات	۷/۹۰	۹/۳۰	۰/۱۵	۲/۱۲	۰/۵۱	۰

جدول ۵ به تفکیک رشته فراوانی و نمرات را در سطوح طبقه‌بندی بلوم نشان می‌دهد. با توجه به جدول فوق در رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی بیشترین فراوانی در سطح دانش ($f_k=8$) و فهمیدن ($f_c=8$) قرار دارد اما هیچ سؤالی به سطح کار بستن، ترکیب و ارزشیابی اختصاص یافته است. در رشته ادبیات و علوم انسانی، بیشترین فراوانی سؤال در سطح دانش ($f_k=53$) اختصاص یافته است در حالی که هیچ سؤالی در سطح ارزشیابی قرار ندارد. در رشته علوم و معارف اسلامی، بیشترین فراوانی سؤال ($f_k=63$) به سطح دانش اختصاص یافته است و هیچ سؤالی در سطح ارزشیابی قرار ندارد.

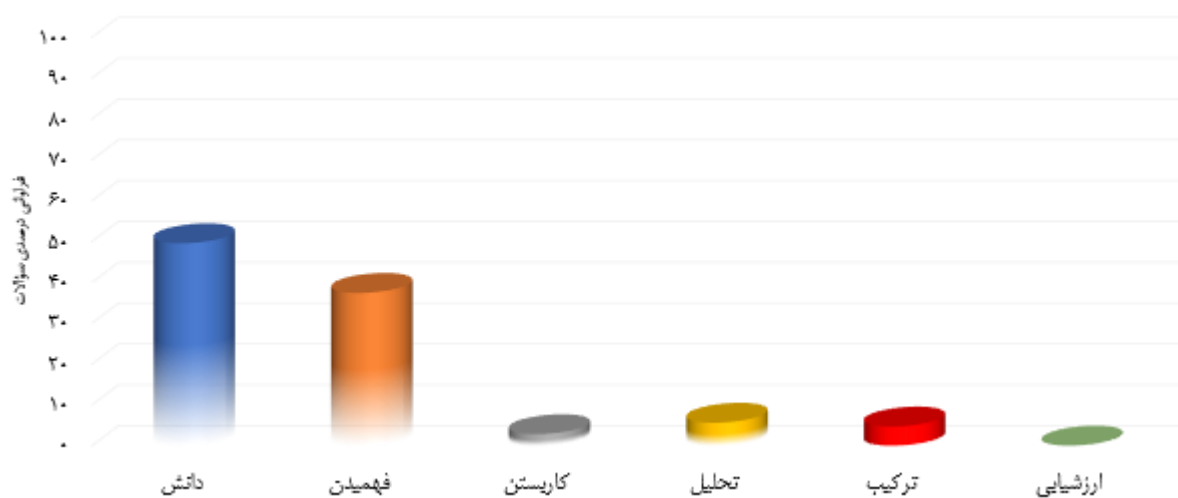
نمودار ۴. فراوانی درصدی سؤالات در سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی

نمودار ٤ نشان می‌دهد در رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی ٤٤ درصد سؤالات در سطح دانش، ٤٤ درصد سؤالات در سطح دانش، ٤٤ درصد سؤالات در سطح فهمیدن و ١١ درصد سؤالات در سطح تحلیل قرار دارد و هیچ سؤالی به سطوح کاربستن، ترکیب و ارزشیابی اختصاص ندارد.

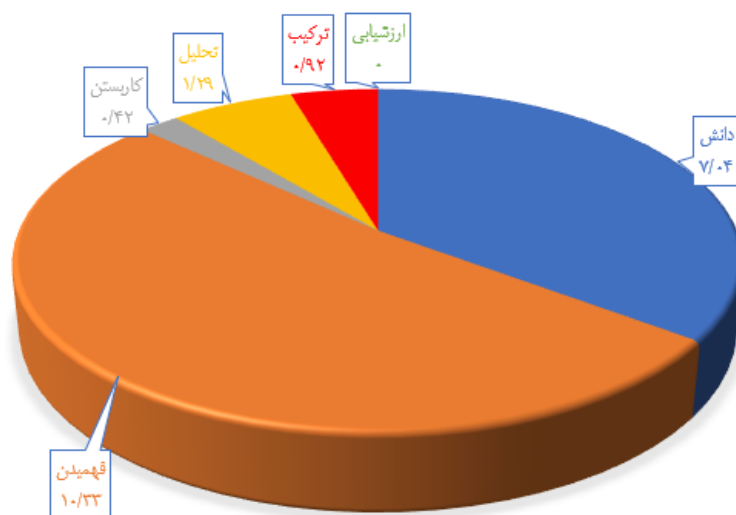
نمودار ٥، میانگین بارم (از ٢٠) اختصاص یافته به سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم در آزمون‌های نهایی پایه دهم رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی

نمودار ٥ نشان می‌دهد که در رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی از ٢٠ نمره، بارم بیشتری به سطح فهمیدن ($score_c=10/25$) اختصاص یافته است و به ترتیب دانش ($score_k=7/25$) و تحلیل ($score_a=2/5$) قرار دارد. در این رشته به سطوح کاربستن، تحلیل و ارزشیابی هیچ بارمی اختصاص نیافته است.

نمودار ۶. فراوانی درصدی سؤالات در سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم رشته ادبیات و علوم انسانی

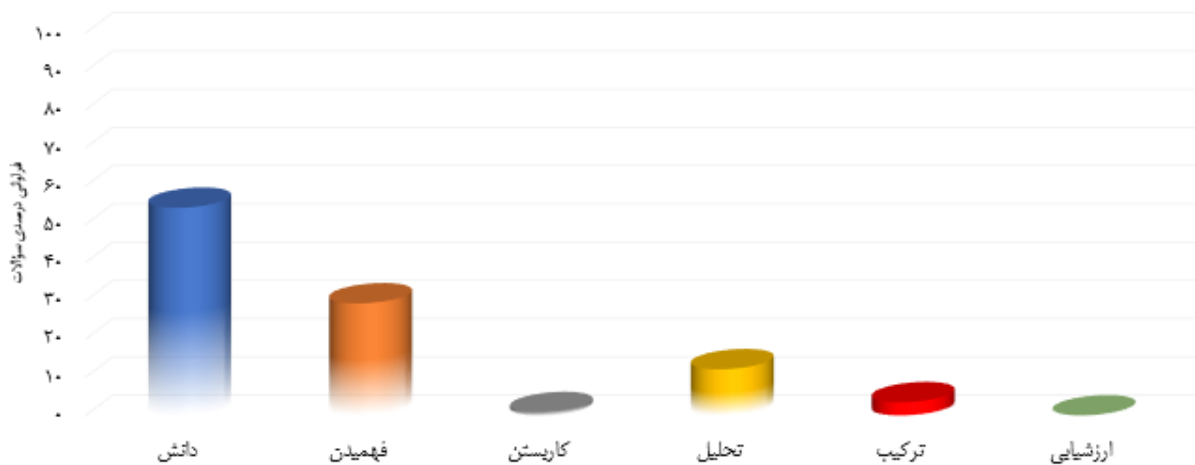
نمودار ۶ نشان می‌دهد در رشته ادبیات و علوم انسانی ۵۰ درصد سؤالات در سطح دانش، ۳۷ درصد سؤالات در سطح فهمیدن و ۳ درصد سؤالات در سطح کار بستن، ۶ درصد سؤالات در سطح تحلیل و ۵ درصد سؤالات در سطح ترکیب قرار دارد و هیچ سؤالی ارزشیابی اختصاص ندارد.

نمودار ۷. میانگین بارم (از ۲۰) اختصاص یافته به سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم در آزمون‌های نهایی پایه دهم رشته ادبیات و

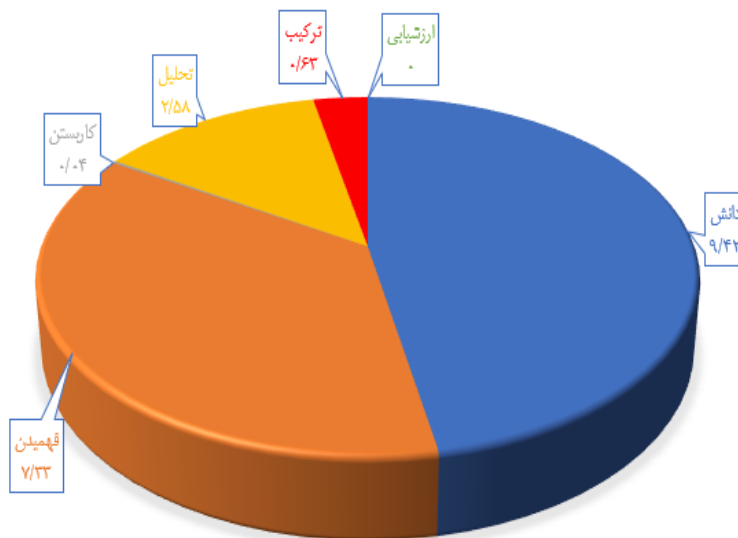
علوم انسانی

نمودار ٧ نشان می‌دهد که در رشته ادبیات و علوم انسانی از ٢٠ نمره، بارم بیشتری به سطح فهمیدن ($score_c=10/33$) اختصاص یافته است و به ترتیب دانش ($score_k=7/04$)، تحلیل ($score_{an}=1/29$)، ترکیب ($score_s=0/92$) و کاربستن ($score_{ap}=0/42$) قرار دارد. در این رشته به سطح ارزشیابی هیچ بارمی اختصاص نیافته است.

نمودار ٨. فراوانی درصدی سؤالات امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن» در سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم رشته علوم و معارف اسلامی

نمودار ٨ نشان می‌دهد که در رشته علوم و معارف اسلامی ٥٤ درصد سؤالات در سطح دانش، ٢٩ درصد سؤالات در سطح فهمیدن، ١ درصد سؤالات در سطح کاربستن، ١٢ درصد سؤالات در سطح تحلیل و ٣ درصد سؤالات در سطح ترکیب قرار دارد و هیچ سؤالی ارزشیابی اختصاص ندارد.

نمودار ۹. میانگین بارم (از ۲۰) اختصاص یافته به سطوح طبقه‌بندی اهداف بلوم در آزمون‌های نهایی پایه دهم رشته علوم و معارف اسلامی

نمودار ۹ نشان می‌دهد که در رشته علوم و معارف اسلامی از ۲۰ نمره، بارم بیشتری به سطح دانش ($score_k=9/42$) اختصاص یافته است و به ترتیب فهمیدن ($score_k=7/33$)، تحلیل ($score_{an}=2/58$)، ترکیب ($score_s=0/63$) و کار بستن ($score_{ap}=0/4$) قرار دارد. در این رشته به سطح ارزشیابی هیچ بارمی اختصاص نیافته است.

۴- بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به بررسی ساختار و توزیع سؤالات امتحانات نهایی درس «عربی، زبان قرآن ۱» پایه دهم در شاخه نظری و تحلیل فراوانی و نمرات این سؤالات در سطوح اهداف آموزشی طبقه‌بندی شده بر اساس نظریه بلوم پرداخته است. یافته‌های این پژوهش با استفاده از تحلیل کمی و ارائه جدول فراوانی، نمودارهای درصدی و میانگین بارم سؤالات، در سه رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی، ادبیات و علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی مورد بررسی قرار گرفت. تحلیل دقیق این داده‌ها، علاوه بر شناخت نقاط قوت و ضعف طراحی سؤالات، امکان بازخورد و بهبود کیفیت آموزشی و ارزیابی یادگیری دانش‌آموزان را فراهم می‌آورد.

بر اساس جدول ۲ و نمودار ۱، تاکنون در پایه دهم تعداد ۱۳ امتحان نهایی برگزار شده است که شامل یک امتحان برای رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی، شش امتحان برای رشته ادبیات و علوم انسانی و شش امتحان برای رشته علوم و معارف اسلامی است. مجموعاً ۲۴۱ سؤال در این امتحانات طراحی شده است. بررسی فراوانی درصدی نسخ و سؤالات نشان‌دهنده عدم توازن نسبی بین رشته‌هاست، به‌ویژه رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی که سهم کمی در طراحی سؤالات دارد. این مسئله ممکن است ناشی از حجم کمتر امتحانات برگزار شده یا تمرکز کمتر بر طراحی آزمون‌های جامع برای این رشته باشد.

با توجه به جدول ٣ و نمودار ٢، توزیع سؤالات بر اساس سطوح شناختی اهداف آموزشی بلوم نشان می‌دهد که در شاخه نظری بیش از نیمی از سؤالات امتحانات نهایی در سطح یادآوری و دانش طراحی شده‌اند و تنها بخش اندکی از سؤالات به سطوح بالاتر شناختی مانند تحلیل و ترکیب اختصاص یافته است. به‌ویژه سطح ارزشیابی کاملاً نادیده گرفته شده است. این توزیع حاکی از تمرکز طراحان امتحانات بر سنجش حافظه و یادگیری سطحی دانش‌آموزان در درس عربی، زبان قرآن ١ دارد و نشان می‌دهد که سؤالات منجر به افزایش مهارت‌های سطح بالاتر تفکر انتقادی و خلاقانه دانش‌آموزان نمی‌شود.

بر اساس جدول ٤ و نمودار ٣، میانگین بارم اختصاص یافته به سطوح بلوم در کل امتحانات عربی زبان قرآن ١ در شاخه نظری نیز نشان می‌دهد که بیشترین ارزش بارم به سطوح دانش و فهمیدن اختصاص یافته است و سطوح بالاتر شناختی سهم ناچیزی دارند. این موضوع علاوه بر تحلیل فراوانی، تأکید می‌کند که تمرکز آزمون‌ها بر یادگیری سطحی و درک اولیه محتوا بوده و فرصت کمی برای سنجش مهارت‌های تحلیلی و خلاقانه در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفته است. این نکته اهمیت بازنگری در طراحی سؤالات امتحانی و همسویی آن با اهداف بلندمدت آموزش و یادگیری را نشان می‌دهد.

بر اساس نمودارهای ٤ و ٥، توزیع سؤالات در رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی نشان می‌دهد که در رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی، امتحانات تنها به سنجش دانش و فهم پایه‌ای محدود شده و مهارت‌های بالاتر مانند کاربرد دانش، تحلیل عمیق و ارزیابی مورد توجه طراحان قرار نگرفته است.

بر اساس نمودارهای ٦ و ٧، توزیع سؤالات در رشته ادبیات و علوم انسانی نشان می‌دهد که گرچه تنوع سؤالات نسبت به رشته ریاضی-فیزیک بیشتر است، اما باز هم تمرکز اصلی بر یادگیری سطحی و فهم اولیه محتوای درسی است و مهارت‌های انتقادی و تحلیلی به میزان کافی مورد ارزیابی قرار نگرفته‌اند.

بر اساس نمودارهای ٨ و ٩، توزیع سؤالات در رشته علوم و معارف اسلامی نشان می‌دهد که در رشته علوم و معارف اسلامی نیز تمرکز اصلی بر یادگیری دانش و فهم محتوا است و مهارت‌های بالاتر شناختی به میزان کمی مورد توجه قرار گرفته‌اند. مقایسه بین سه رشته نشان می‌دهد که تمرکز بر دانش در رشته علوم و معارف اسلامی نسبت به دو رشته دیگر کمی بالاتر است، درحالی‌که رشته ادبیات و علوم انسانی تنوع بیشتری در توزیع سطوح شناختی دارد.

بررسی اهداف بیان‌شده در حوزه یادگیری قرآن و عربی در سند برنامه درسی ملی نشان می‌دهد که این اهداف فراتر از حفظ واژگان و قواعد بوده و سطوح بالاتری از فرایندهای شناختی را در برمی‌گیرند. توانایی خواندن صحیح قرآن مستلزم کاربستن آموخته‌ها، درک معنای آیات ناظر بر سطح فهمیدن، تدبیر ابتدایی معطوف به تحلیل و انس با قرآن و بهره‌گیری از رهنمودهای

آن ناظر بر ارزشیابی است. همچنین در بخش آموزش زبان عربی، استفاده از قواعد برای فهم متون دینی، مستلزم سطوح کاربردی و تحلیل است.

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که سؤالات امتحانات نهایی عمدتاً در سطوح پایین شناختی، یعنی دانش و فهمیدن متمرکز بوده و سهم سطوح کاربردی، تحلیل، ترکیب بسیار محدود و ارزشیابی در حد صفر است. این روند نشان‌دهنده غلبه رویکرد حافظه‌محور در سنجش و فاصله‌گرفتن از اهداف برنامه درسی مبتنی بر تقویت مهارت‌های تفکر سطح بالا، درک مفهومی و حل مسئله است. هرچند رشته ادبیات و علوم انسانی نسبت به دو رشته دیگر تنوع کمی بیشتری نشان می‌دهد، اما همچنان فاصله قابل توجهی با توزیع متعادل دارد و در رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی تمرکز بر دو سطح نخست شدیدتر است.

با توجه به نقش تعیین‌کننده امتحانات نهایی در ارزشیابی ملی و ایجاد سابقه تحصیلی، تداوم چنین الگوهایی می‌تواند پیامدهایی مانند کاهش عمق یادگیری، افت انگیزش درک‌محور، تقویت یادگیری سطحی و ضعف در انتقال آموخته‌ها به موقعیت‌های جدید را به همراه داشته باشد؛ بنابراین، بازنگری در طراحی سؤالات ضروری به نظر می‌رسد. پیشنهاد می‌شود کمیته‌های طراحی سؤال ضمن بهره‌گیری از جدول مشخصات آزمون، افزایش سهم سؤالات سطوح تحلیل، ترکیب و ارزشیابی را در دستور کار قرار دهند. همچنین برگزاری کارگاه‌های توانمندسازی برای طراحان، استفاده از نمونه‌های استاندارد و بازخورد مبتنی بر داده می‌تواند کیفیت ارزیابی‌های ملی را بهبود بخشد.

در نهایت، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که برای تحقق اهداف یادگیری جامع، طراحان امتحانات و مسئولان آموزش باید رویکردی متوازن و چندسطحی اتخاذ کنند تا دانش‌آموزان علاوه بر یادگیری محتوا، مهارت‌های تحلیلی، خلاقانه و ارزشیابی را نیز بیاموزند و توانایی عملکرد مؤثر در شرایط واقعی را کسب کنند.

محدودیت‌ها

محدودیت در داده‌ها: پژوهش تنها بر اساس امتحانات نهایی برگزار شده در پایه دهم شاخه نظری صورت گرفته است و تنها یک نسخه از امتحان نهایی رشته ریاضی-فیزیک و علوم تجربی وجود داشت که ممکن است نتایج قابل‌تعمیم به سایر پایه‌ها یا رشته‌ها نباشد.

برای ارتقای کیفیت آموزشی و ارزیابی جامع، پیشنهاد می‌شود:

سؤالات در سطوح بالاتر بلوم طراحی و بارم مناسب به آن‌ها اختصاص یابد.

توازن بین رشته‌ها در طراحی امتحانات رعایت شود.

مهارت‌های ارزیابی و تفکر انتقادی در برنامه درسی و امتحانات مورد توجه قرار گیرد.

منابع:

- اجاقی، محمد (١٣٩٢)، تحلیل محتوای کتاب‌های عربی آموزش و پرورش در ایران بر اساس الگوی آموزشی «آرمسترانگ» از تئوری هوش‌های چندگانه‌ی «گاردنر» و سطوح حیطة‌ی شناختی «بلوم»، رساله دکتری، دانشگاه اصفهان.
- اکبرزاده، زهره، شیرازی، رضا، باباکردی، فاطمه، خاتمی، مه‌ری، سوسرای، جابر، زنگانه، فاطمه (١٤٠٠)، تحلیل محتوای توصیفی اهداف کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی بر اساس طبقه‌بندی بلوم، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران)، دوره هفتم، شماره سوم، ٢٥٨ - ٢٥٠.
- برنا، محمد، عیبات، عاطی (١٤٠٤)، طراحی واحد یادگیری در درس آموزش زبان عربی با تمرکز بر نظریه پیوندگرایی، دوفصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، دوره هفتم، شماره دوم، ١٤١ - ١٢٤.
- جابر کاظم، حیدر (١٤٣٦)، تحلیل أسئلة الأدب العربی لقسم اللغة العربیة فی کلیة التریبة الأساسیة فی ضوء مستویات المجال المعرفی لتصنیف بلوم، مجلة کلیة الإسلامیة الجامعة، العدد ٣٣، ٦٩٠ - ٦٦٧.
- حاتمی، جواد، رضوانی‌فر، شیرین (١٣٩٤)، بررسی تفاوت نمرات نفرات برتر گروه‌های آزمایشی ریاضی، تجربی و علوم انسانی در کنکور سراسری ١٣٩٠ بر اساس سطوح شناختی بلوم، فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، شماره ١٩، ١٧٢ - ١٥٩.
- حیدری، فریده، حیدری، سعیده، اسدی، مهتاب (١٤٠٠)، تحلیل محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطة شناختی بلوم، فصلنامه پژوهش در آموزش، شماره ٥، ٤٢ - ٢٤.
- دلیر، نیره (١٤٠٣)، تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب درسی تاریخ پایه دوازدهم رشته علوم انسانی بر اساس مؤلفه‌های حیطة شناختی بلوم، سال پانزدهم، شماره دوم، ١٧٩ - ١٥١.
- رحمانی، عبدالرزاق، محمدی، رؤیا، جلالی‌فرد، سعیده (١٤٣٨)، تحلیل أسئلة الامتحانات النهائیة فی العام الدراسي ١٣٩٥-١٣٩٤ لمادة اللغة العربیة للمرحلة الثانویة فی ایران وفق تصنیف بلوم للأهداف المعرفیة، مجلة دراسات فی تعلیم اللغة العربیة وتعلّمها، العدد الأول، ٣٠ - ١١.
- زارع، ساجد، کارگر، علی اصغر (١٤٤٠)، تحلیل تمارین کتاب العربیة للصفین العاشر والحادی عشر للمرحلة المتوسطة الثانیة بالمدارس الإیرانیة فی ضوء تصنیف بلوم للأهداف المعرفیة، مجلة دراسات فی تعلیم اللغة العربیة وتعلّمها، العدد الخامس، ٢٦ - ١١.

- سپاسی، حسین. (۱۳۸۵). بررسی و تحلیل سطوح حیطة شناختی و شاخص‌های روان‌سنجی امتحان نهایی دروس عربی، حسابان و زیست‌شناسی دانش‌آموزان دختر پایه سوم متوسطه در سه منطقه متفاوت اقتصادی - اجتماعی استان خوزستان. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، ۱۳ (۴)، ۷۸-۵۷.
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۷). روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش. تهران: نشر دوران.
- سیف، علی‌اکبر (۱۴۰۱). اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی ویراست هفتم. تهران: نشر دوران.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۴). جدول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی دوره دوم متوسطه. سایت مرکز پژوهش‌های مجلس قابل دسترس در <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/968140>
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۴۰۲). دروس امتحان نهایی پایه‌های دهم و یازدهم (دوره دوم متوسطه) شاخه نظری برای ایجاد سابقه تحصیلی. سایت مرکز پژوهش‌های مجلس قابل دسترس در <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1787692>
- فردانش، هاشم (۱۳۹۱). مبانی نظری تکنولوژی آموزشی (ویراست سوم). تهران: سمت.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ و گال، جویس (۱۳۹۰). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی ج ۱. ترجمه احمدرضا نصر. تهران: انتشارات سمت.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش ۲. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- میرآقایی، علی‌عباس، سپاسی، حسین، مهاجران، بهناز و قلعه‌ای، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل شاخص‌های روان‌سنجی و سطوح حیطة شناختی سؤالات امتحانات نهایی دروس ریاضیات و علوم پایه سوم راهنمایی شهرستان خرم‌آباد. *روانشناسی مدرسه*، ۴ (۳)، ۱۰۲-۱۱۸.
- وفائی سفتی، زهرا (۱۴۰۳). تحلیل آزمون‌های نهایی عربی پایه نهم بر اساس حوزه شناختی طبقه‌بندی بلوم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

Bloom, B. S. (Ed.). (۱۹۵۶). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals;*

Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay.

Krathwohl, D. R., Bloom, B. S., & Masia, B. B. (۱۹۶۴). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals; Handbook II: Affective domain*. New York: David McKay.

Lord, F.M., & Novick, M.R. (۱۹۶۸). *Statistical theory of mental test scores*. Reading, Mass; Addison-Wesly.

Simpson, E. (١٩٦٦). *The classification of educational objectives, the psychomotor domain*. Illinois: Teacher of

Home Economics.

Thorndike, R.L. & Hagen, E. (١٩٨٦). *Examiner's manual-cognitive ability tests*. Form ٤. Chicago: Riverside

Publishing Company.